

▲▲▲ КНИГА СПОГАДІВ
про Віктора Огнев'юка

*Служити
Людям,
Формаді,
Суспільству*

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

▲▲▲ КНИГА СПОГАДІВ
про Віктора Огнев'юка

*Служити,
Людині,
Громаді,
Суспільству,*

▲▲▲ Київ — 2024

УДК 378:82-94
К53

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 2 від 21.03.2024 р.)

Керівник проекту
Турунцев О. П.

Укладачі:
Ангелова М. С., Руснак І. Є.

За загальною редакцією Огнев'юк Л. Є.

К53 Книга спогадів про Віктора Огнев'юка. Служити людині, громаді, суспільству / керівн. проекту О. П. Турунцев; уклад. М. С. Ангелова, І. Є. Руснак ; за заг. ред Л. Є. Огнев'юк. — Київ : Київ. стол. ун-т ім. Б. Грінченка, 2024. — 282 с.

ISBN 978-617-658-117-8

Книга про виняткову Людину, Особистість, Патріота, Ректора Київського університету імені Бориса Грінченка — Віктора Олександровича Огнев'юка (1959–2022).

Кожен спогад колег, однодумців, сподвижників, студентів — живе свідчення про видатного українського освітянина, обдарованого педагога, знаного вченого-філософа, вдумливого керівника, а також про добу, в якій йому довелося жити й працювати. Це щира розповідь про ректора-новатора, котрому за короткий час вдалося перетворити Університет Грінченка на один із найсучасніших і найпопулярніших закладів вищої освіти в Україні зі справжнім академічним духом, високою академічною доброчесністю, істинними корпоративними цінностями.

Видання приурочено 65-й річниці від дня народження В. О. Огнев'юка.

УДК 378:82-94

ЗМІСТ

Віктор Огнев'юк. Біографічна довідка	5	Наталія Віннікова	123
РОЗДІЛ 1. Яким він був	9	Леонід Ємець	125
Любов Огнев'юк	11	Олексій Жильцов	127
РОЗДІЛ 2. Лідер української освіти	21	Леонід Новохатько	129
Олена Фіданян	23	Михайло Войцехівський	133
Василь Кремень	31	Зоя Гейхман	136
Леонід Губерський	42	Ольга Котенко	138
Анатолій Конверський	48	Валентина Якуба	144
Петро Саух	53	Тамара Прошкуратова	157
Володимир Луговий	58	Михайло Відейко	167
Світлана Сисоєва	61	Людмила Хоружа	187
Нелля Ничкало	69	Юрій Ковбасенко	193
Маршал Крістенсен	76	Валерій Ясиновський	199
Світлана Калашнікова	78	Ольга Тарасенко	206
Костянтин Липківський	80	Ігор Срібняк	209
Тетяна Гончарук	82	Тетяна Опришко	211
Тетяна Мигрин	88	Світлана Голоско	219
Олена Сагач	92	Надія Откідач	224
Людмила Чічановська	94	Антон Хаблов	227
Станіслав Шнайдрок	96	Віталій Кузьменко	232
РОЗДІЛ 3. Університет — це колективний Грінченко	101	Ангеліна Івашкевич	239
Олександр Турунцев	103	Тамара Федик	245
Лілія Гриневич	112	РОЗДІЛ 4. Віктор Огнев'юк. Розмисли вголос	247
		Мар'яна Ангелова	249
		Фотожиттєпис Віктора Олександровича	265

СПОГАДИ, 2015–2022

Моє знайомство з Віктором Олександровичем Огнев'юком відбулося наприкінці 2015 року і було пов'язане із переходом на роботу до Університету. Таким чином, тривало воно неповних сім років. Це небагато, якщо вимірювати масштабами людського життя. Але якщо прикласти іншу мірку, що за цей час відбулося, то пригод, цілком вірогідно, вистачило б на значно більший проміжок часу. Далі я спробую викласти свої спогади за роками.

РІК 2015. ЗНАЙОМСТВО

Знайомство з Віктором Олександровичем відбулося 8 грудня 2015 року. Відбулося у ректорському кабінеті на вул. Бульварно-Кудрявській і завершилося (несподівано для мене) пропозицією створити науково-дослідну лабораторію археології. Мені була зрозуміла любов випускника вінницького пединституту до археології, адже я особисто знав Івана Зайця — головного археолога університету, відомого дослідника трипільських старожитностей у Побужжі. Тому обговорення перспектив роботи НДЛ в Університеті Грінченка було недовгим, але дуже змістовним.

Пройшло всього кілька днів, і 17 грудня проект нового підрозділу був представлений Вченій раді Університету там таки, на Бульварно-Кудрявській. Тоді Віктор Олександрович сказав, що працюватиме лабораторія при Історико-філософському факультеті і згодом на її базі буде створено кафедру археології. Було визначено бюджет і надано можливість сформувати команду.

2016. НДЛ АРХЕОЛОГІЇ

Від розмов до реалізації проекту минуло півтора місяця. З 1 лютого лабораторія офіційно почала свою роботу у кімнаті 417 тоді ще на Маршала Тимошенка, 13-Б (тепер — вул. Левка Лук'яненка). Там висіла дошка, стояли парти. Звичайна аудиторія, яка мала перетворитися на щось інше. Віктор Олександрович у ті дні завітав до нового підрозділу і поцікавився, як, на мій погляд, це мало б виглядати. Перше, що спало на думку, це те, що маємо зробити місце, у якому працюватимуть археологи — така собі міні-модель дослідного інституту. На цьому варіанті й зупинилися. Слід сказати, що сприяння відповідних служб було чудовим, і за два тижні кімната 417 зазнала потрібних змін — від проводки електрики до меблів. Шафи, столи, три комп'ютери, стелажі — все, що просили, було надано.

У середині лютого 2016 р. відбулося перше засідання співробітників НДЛ. Обговорювали плани на рік, літо, польовий сезон, які слід було представити на розгляд Вченої ради Університету. Крім того, постало питання про затвердження першої планової теми. Відтак наші зустрічі з Віктором Олександровичем відбувалися щомісяця на Вченій раді, де він підтримував пропонуване НДЛ. У ці місяці був щиро вражений, як злагоджено все працює в Університеті, що приємно контрастувало з моїм попереднім досвідом роботи в інших місцях. І тут збагнув, яким значущим важелем був саме інтерес ректора до започаткованого ним проекту.

Далі наше спілкування кілька місяців відбувалося через електронну пошту. Адже організація археологічної експедиції для Університету була справою новою. Подання, дозволи, нарешті навіть на експедицію — все було вперше. Віктор Олександрович «вбудував» усе це до університетських механізмів, і в наступні роки вже все йшло як по писаному. Приємним бонусом стало виділення

автотранспорту для доставки експедиції до місця робіт — хто організовував розкопки, зрозуміє, як це, з одного боку, важливо, а з іншого — не завжди просто.

Того літа експедиція ще не була прив'язана до археологічної практики, отож участь у ній брали виключно співробітники НДЛ. У серпні розпочалася «міжнародна фаза» дослідження трипільського протоміста у Майданецькому. От туди я і запросив Віктора Олександровича. Розраховував, коли саме розкоп буде виглядати найбільш видовишно. І от цей день настав 9 вересня 2016 року. На розкопки прибув ректор не сам, а з повним автобусом гостей! І з подарунками для учасників. Німецьких партнерів одягли у фірмові грінченківські футболки.

Показ розкопу та знайомство з німецькими колегами тривали понад годину. Показувати було що — сліди укріплень, рештки будівель і нарешті «зірка сезону» — розкопки трипільського храму. «Невеличкого», «всього» на триста квадратних метрів. У мене збереглося чимало фотознімків з того дня. І добре видно, як Віктор Олександрович уважно і терпляче вислуховував усі пояснення, а потім обходив розкопи з усіх боків, спускався всередину, продовжуючи вислуховувати пояснення та ставити запитання. Демонстрація розкопок НДЛ пройшла успішно. Шкода, що в наступні роки вже не було таких цікавих проєктів та екскурсій.

У жовтні того ж року сталася зі мною цікава пригода, яку, мабуть, варто тут описати. У цей час мав бути готовий мій диплом доктора наук (захист відбувся у січні). Я вирішив завітати до відповідного офісу Міністерства освіти і науки України на вул. Володимирській, щоб його отримати. Знайшов потрібну кімнату, зайшов і попросив пошукати диплом. І тут був здивований тим, що у журналі видачі було позначено, що документ вже... виданий. Здивуванню не було меж! Попросив пояснити, коли і за яких обставин я встиг забрати тут диплом. Відповідь була простою і пояснила все: «Тут від Віктора Олександровича з ректорату приходили, забрали». І тут я пригадав, що чув про роботу ректора заступником Міністра освіти і науки України. І зрозумів, що ми знову зустрінемося на Вченій раді. Там я урочисто у листопаді й отримав з рук ректора докторський диплом.

2017. АРХЕОЛОГІЯ «І»

Наприкінці березня зателефонував Віктор Олександрович і запитав, чи не хочу я поїхати до Афін. Виявилось, була така можливість за програмою Еразмус+. Приймав нас Афінський університет. Так, у квітні 2017 року я, досить несподівано для себе, опинився у весняних Афінах разом із Сергієм Олександровичем Головановим. Це була унікальна можливість побачити на власні очі місця та речі, про які читав ще в дитинстві, — Акрополь, Керамік, нарешті Національний археологічний музей і навіть будинок Генріха Шлімана. Того самого, який відкрив Трою.

Тоді ж, наприкінці квітня 2017, Державний фонд фундаментальних досліджень оголосив конкурс грантів на наукові проєкти, серед яких були і «Актуальні археологічні дослідження». Звернувся до Віктора

Олександровича: чи варто подаватися? Відповідь була: «Михайле Юрійовичу, я підтримую подання заявки». Заявку подали, витративши чимало часу, але грант виграти не пощастило.

Прийшов травень — і знову настав час організувати експедицію. Що стосується «бюрократичної частини», то завдяки минулорічному досвіду все пішло швидко. Але цього літа на НДЛ чекала новина: на базі експедиції мала проводитися археологічна практика. Студентів до нас поїхало небагато, але це була перша «власна» археологічна експедиція Університету. Таким чином ректор став використовувати нову структуру в навчальному процесі.

Довелося пригадати все: і як сам проходив практику, і як приймав практикантів на розкопках у 1980–1990-ті роки. Тут став у нагоді досвід роботи з британцями, які привозили в Україну своїх студентів. Це дозволило наповнити практику не лише копанням розкопу, але і перетворити її на навчальний полігон. Цей досвід став у нагоді, причому вже в поточному році. Бо наступною новиною була звістка про те, що з 1 вересня я мав читати частину курсу «Археологія і давня історія України». Так НДЛ археології завдяки Віктору Олександровичу зробила наступний крок до мети, проголошеної ним у грудні 2015 року, — «від НДЛ до кафедри археології».

Це було певним викликом. Хоча я і перед тим читав у Могилянці вже понад п'ятнадцять років. Але ж то був спецкурс, пов'язаний з основною моєю темою наукових досліджень, — давніми хліборобами, трипільською культурою. А от тепер щось нове — археологія. Курс поділили з Олександром Івановичем Бонем навпіл — мені дісталася «усе до літери «і». З'ясувалося, що робоча програма складена таким чином, що у ній все повторюється: спочатку як опис археологічних пам'яток, а потім — те саме у вигляді давньої історії. І тут спало на думку, що слово «археологія» — це не лише пам'ятки та знахідки, але і знання про те, як усе це досліджувати, знання про ремесло археолога. Така позиція знайшла підтримку у Віктора Олександровича, і відтоді програма курсу виглядає так, як і сьогодні: половина про ремесло археолога, половина — про давню історію України.

Завдяки цьому Університет Грінченка, ще не маючи кафедри археології, отримав можливість давати поглиблені знання з предмету

«звичайним історикам». З огляду на те, що археологія добре співвідноситься із практикоорієнтованим навчанням, усе вийшло доволі цікаво. І вже восени на травниках перед навчальним корпусом на Маршала Тимошенка, 13-Б (нині — вул. Левка Лук'яненка) студенти вчилися проводити археологічну розвідку, розбивати розкоп, вести документування процесу, як справжні археологи. Бачив це видовище якимось і Віктор Олександрович, підходив, привітав з початком навчального року і вдалим стартом.

Така можливість пройти «курс молодого археолога» ще до літньої практики мала цікаві наслідки. Коли студенти влітку проходили практику в інших експедиціях, то приємно здивували своїх керівників (професійних археологів) тим, що вміють вести польовий щоденник, знають, що слід виписувати етикетки до знахідок та стежити за ними у процесі миття цих знахідок і навіть (о, диво!) їм не лише відомо про існування польових описів, але вони і вміють їх вести!

Пізніше на базі НДЛ був створений центр компетентностей — «Центр археології». Завдяки цьому було отримано багато нового обладнання — від тахеометра до фотоапаратів та електронних мікроскопів і нівелірів, які дуже придалися потім на практичних заняттях і в наступних експедиціях.

2018. «А ЩО СКАЖЕ НДЛ АРХЕОЛОГІЇ?»

Упродовж цього року з Віктором Олександровичем доводилося зустрічатися на засіданнях Вченої ради, членом якої я став від Історико-філософського факультету. Це була не лише чудова нагода бути в курсі всіх університетських справ та новин, але й можливість брати участь в обговоренні різних питань. І не раз довелося почути: «А що про це думає Михайло Юрійович? А що скаже НДЛ археології?».

У 2017–2018 рр. почалися поїздки співробітників НДЛ археології на фестиваль середньовіччя до Сучави, давньої столиці Господарства Молдовського. Так сталося, що у мене були давні зв'язки з реконструкторами, справою зацікавилися і колеги. Шили костюми, готували обладунки. 2018 року до нас приєдналося кілька студентів. Фото регулярно викладали на сайті НДЛ у відповідному розділі. Я чув, що Віктор Олександрович переглядає сайти університетських підрозділів.

із часом зрозумів, що він не оминає і наш сайт: його зацікавили не лише новини з розкопок, але і ця реконструкторська діяльність.

2019. РІК «КИЇВСЬКОЇ СТОРОЖІ»

Навесні 2019 року, а саме на початку травня, від ректора надійшла пропозиція організувати реконструкторський захід на день Києва. Спочатку йшлося про ходу в центрі міста, потім домовилися із керівництвом Національного заповідника «Софія Київська» про захід біля Золотих Воріт. Довелося робити доповідь на Вченій раді, де за участі Віктора Олександровича вдалося сформулювали ідею та зміст цього заходу. Проект отримав назву «Київська Сторожа» і став дебютом реконструкторського клубу «Спадщина», який і досі існує на факультеті.

На день Києва університетська машина доставила до Золотих Воріт цілий арсенал — шоломи, списи, кольчуги. Потім підтягнулися учасники і за годину розпочалося дійство. Кожні п'ятнадцять хвилин змінювалася варта біля герси воріт, яка мала презентувати київських воїнів часів князя Кия, Володимира, Ярослава, аж до доби Данила Галицького. Танцювали хлопці й дівчата з театру «Борисфен». Шкода, що через епідемію та війну в наступні роки «Київська Сторожа» так і не отримала продовження. Але сподіваюся, що справа житиме і далі. І я буду завжди пригадувати ту Вчену раду, яка під головуванням Віктора Олександровича «запускала» у світ цей екзотичний проект.

У серпні до Сучави поїхала найбільша з початку нашої участі у фестивалі команда. Поїхав театр «Борисфен» під керівництвом Галини Василівни Саган. І ціле маленьке військо зі студентів, усі разом — Посольство князівства Київського.

2020–2021. ДИСТАНЦІЙКА

Ці два роки через ковід пройшли тотально в дистанційному режимі. Все дистанційно — від засідань НДЛ та Вченої ради до занять. Навіть археологічна практика. Виявляється, і так може бути. І так було. Ці два роки я бачив Віктора Олександровича виключно на екрані монітора, коли він вів засідання Ради. Вів так, ніби так і має бути і так завжди було. Впевнено, натхненно і — завжди оперативно, швидко (наскільки це було можливо).

Єдина зустріч відбулася у лютому 2020-го, напередодні оголошення карантину. Відбулася у ректорському кабінеті і була присвячена одному багатообіцяючому проєкту. Йшлося про створення археологічного парку в Китаєвому. Хто проїжджав Набережним шосе, бачив цю зарослу лісом високу гору. На її вершині, в лісі, сховалася давньоруська фортеця, сотні курганів, а за горою, на мисі, оточеному струмками, — саме місто. Колись із цієї унікальної пам'ятки починалося моє знайомство з археологією як наукою.

І от на цій зустрічі Віктор Олександрович запропонував скласти проєкт створення археологічного парку. На це пішло кілька днів, а коли відправив його ректору, отримав відповідь: «Дякую... Це має бути фантастичний проєкт. Шліфуйте». Шліфування не дуже допомогло, проєкт «завис», але не був забутий: нині ним займається Інститут археології НАН України.

Незважаючи на епідемію, життя тривало в найрізноманітніших вимірах. Навесні 2021-го з подачі Віктора Олександровича мені присвоєно звання «Заслужений діяч науки і техніки». Чесно кажучи, попереднє наукове життя якось не балувало не те що нагородами, а подяками в наказі. Ну, от не складалося. А тут — державна нагорода. Після отримання домовився про зустріч, яка відбулася на вул. Бульварно-Кудрявській в останній день червня 2021 року. Пригадали знайомство, обговорили плани. Зустріч була недовгою.

2022. ДРУГЕ ЗНАЙОМСТВО

За минулі (з 2015) роки, здавалося, що ми з Віктором Олександровичем стали давніми знайомими. Шість років — цілком достатній для цього час. Але буває так, що за кілька десятків годин, проведених разом, дізнаєшся про людину більше, ніж за минулі кілька років. Це пов'язано з двома проєктами, які він ініціював вже після початку війни: перший — це видання збірки «Заборонити рашизм», другий — дослідження палацового ансамблю у селі Мала Клітинка на його рідній Вінниччині. А також із виїзним засіданням ректорату 27 травня 2022 року, який пов'язує згадані вище події.

Я опишу ці історії окремо, хоча відбувалися вони насправді паралельно, упродовж весни — початку осені 2022 року, і досить тісно

переплетені між собою. Кожна з них мала свої подробиці та особливе значення, які, на мій погляд, мають бути тут згадані.

ВИЇЗНИЙ РЕКТОРАТ

23 травня мене було запрошено взяти участь у виїзному засіданні ректорату¹. На «мальовничій Вінниччині» мені доводилося бувати, але деться їхати. Це — житомирська траса, яка у лютому-березні була ареною запеклих боїв з російськими окупантами. Це була перша можливість виїхати кудись за межі Києва з початку війни. Отож сумнівів їхати чи не їхати не було. Сам цей виїзд став не лише захоплюючою подією, але й мав досить цікаві наслідки. Серед них — досить інтенсивне спілкування з Віктором Олександровичем, якого, можливо, було більше, ніж за всі мої попередні роки роботи в Університеті. Це було те саме «друге знайомство», винесене у заголовок цього розділу.

Збір був призначений на 27 травня, на 7.30 ранку, біля станції метро «Житомирська», де на учасників мав чекати університетський «бусик» — білий «Форд». Просили не запізнюватися, що, з огляду на ритм роботи метро в той час, вимагало певної винахідливості і розрахунків. Однак вдалося потрапити у точку збору вчасно. Віктора Олександровича «підібрали» по дорозі, і тут я вперше побачив його не у звичному костюмі з краваткою, а у камуфляжі, з шевроном ТРО.

Ми виїжджали за Київ, проїжджаючи повз купи іржавих «їжаків» та окопи на травниках по узбіччях. Минали бетонні блоки на блокпості в Святошині. Ірпінь переїжджали тимчасовим мостом. Далі починалися спалені будівлі магазинів і заправок, рознесені снарядами та осколками шиферні дахи на приватних будиночках. З узбіч ще не було прибрано всі розстріляні авто та спалені танки рашистів.

Усі ці «мальовничі краєвиди» війни ми проїжджали під оповідь Віктора Олександровича про його безпосередню участь у подіях, які відбувалися саме тут, на трасі та навколо неї. Проїхали повз автомагазин,

¹ Олександр Петрович Турунцев, 23.05.22: «Шановний Михайле Юрійовичу, від імені нашого ректора, Віктора Олександровича, запрошую Вас взяти участь у виїзному засіданні ректорату університету на мальовничій Вінниччині, яке відбудеться 27 травня (п'ятниця)».

де під камерами відеонагляду окупанти розстріляли охоронців. І дізналися, хто, коли і за яких обставин «злив» це відео. І що було далі. Він розповідав про це все спокійно, ніби на лекції з історії. Власне, це і була справжня історія. Історія цієї війни очима фахового історика і філософа, а також захисника України.

Дивлячись на узбіччя і слухаючи цю розповідь, я, можливо, вперше з початку війни усвідомив, яким жахом було б «просування» цих «краєвидів» далі в місто. Та стрілянина з гармат і реактивних систем залпового вогню, яку було так добре чути з кінця лютого до кінця березня і яка долітала до моєї садиби, йшла зокрема і звідси, із житомирської траси та навколишніх територій. Читаючи зведення, я добре уявляв і ці знайомі з дитинства місця. Але тепер я все це побачив і, що важливо, почув розповідь людини, яка знаходилася набагато ближче до «нуля».

Дорога до мальовничої Вінниччини становила понад дві сотні кілометрів, але за оповідями та обміном враженнями час спливав швидко. Ще не вицвіли маскувальні сітки та не сипався пісок з мішків на чис-

ленних блокпостах, через які ми постійно проїжджали. У якийсь момент підключився і я до розмови, оповідаючи про археологічні пам'ятки, повз які ми проїжджали.

Коли доїхали до містечка Махнівка, всі вже знали від Віктора Олександровича, чим воно знамените, який там чудовий костюл та які є таємничі підземні ходи в центрі, «які, можливо, ведуть до Бердичева». У костюлі відбулася зустріч із ксьондзом і місцевими фермерами (вони ж — меценати костюлу). Знайомство було цікавим, було видно також, що наш ректор — людина в цих краях

знана та шанована. На згадку я зробив його фото в товаристві фермерів і ксьондза. На згадку сфотографував собі дошку на храмі із прізвищами меценатів — з більшістю з них ми якраз і мали зустріч цього разу. І навіть не здивувався пізніше, коли знайшов усі ці прізвища у гербівнику шляхетських родів Речі Посполитої. Згадкою

про ті часи стало і відвідання цвинтаря, на якому похований Тимко Падура, знаменитий свого часу поет та лірник, автор відомої пісні про «далеку Україну» — «Гей, соколи!», яку знає чи не кожен поляк. А завдяки фільму Єжи Гоффмана «Вогнем і мечем» про неї дізналося і багато українців.

Власне, історія мальовничої Вінниччини, якою ми подорожували наприкінці травня 2022 року, — це історія народів, які жили на цій землі упродовж багатьох століть. Історія, яку добре знав і оповідав нам під час тієї поїздки Віктор Олександрович. Ми побували біля храму XVII ст. у Поличинцях, в монастирі й ще у БАГАТЬОХ місцях.

Згадаю два з них. Перше — це ферма з відгодівлі курчат. Знаменита тим, що перед нею закладено сад волоських горіхів. Це підприємство було «дітищем» Віктора Олександровича,

він про нього розповідав цікаво та натхненно, пояснюючи, скільки років деревам, навіщо земля навколо них замульчована соломою і, звичайно, про плани розвитку, за якими навіть куточок з будівельним сміттям при дорозі мав перспективу перетворитися на квітник з місцем для відпочинку.

На відміну від автостради подорожування сільськими вулицями та польовими дорогами вимагає певних знань місцевості. Без них легко втратити орієнтування. У якийсь момент я відчув, що вже не маю уявлення, де ми знаходимося. Але Віктор Олександрович був добрим провідником. Відчувалося, що цими дорогами він проїжджав багато разів та ще й тримав у голові стан кожного путівця, залежно від погоди та минулих опадів.

Однією із останніх зупинок була зупинка на березі ставка, поруч із покинутим глиняним кар'єром. Мою увагу привернули цікаві виходи глини. Але, виявилось, головною атракцією тут були не ставок і не глина. Віктор Олександрович показав присутнім палац, розташований вище по схилу. Виглядала ця будівля не надто презентабельно — пошарпані

стіни, провалена частина даху. Але відчувалося, що споруда знала і кращі часи, а ті, хто її будував, розумілися не лише на архітектурі, але й були поціновувачами місцевих краєвидів. І тут я почув, що це палац, у якому було б добре зробити базу Університету — для творчості, для відпочинку, а наприкінці: *«Ось Михайло Юрійович із співробітниками якраз і займатиметься вивченням цього палацу»*. Так почалася для мене історія з палацом.

ІСТОРІЯ З ПАЛАЦОМ

Минув тиждень, і вже 3 червня ми прямували з Віктором Олександровичем до того палацу. Цього разу він був за кермом і дорога зайняла значно менше часу. Але його було досить, аби обговорити багато чого. Від розділу до книги «Заборонити рашизм» до археологічних пам'яток за вікном авто.

Ми знову проїжджали повз спалені заправки та магазинчики, але потім звернули з траси на Забуччя. І за пару хвилин опинилися на місці, де в березні було знищено ворожу бронетехніку. Вона ще стояла тут, стягнута на узбіччя. Поіржавілі корпуси танків та БМП, відірвані башти, багато-багато заліза. Віктор Олександрович із знанням справи провів екскурсію. А потім я зібрав на місці, де було спалено БМП, колекцію артефактів — уламки броні, гільзи, рештки зарядів до РПГ, якими розстріляли цю машину. Пізніше забув пластикову торбу із цими «скарбами» у Віктора Олександровича в машині, так і не забравши після повернення до Києва, — просто за розмовами так і не згадав про ту торбу.

За два тижні я привезу сюди, на це саме місце і також на екскурсію, студентів, які їхатимуть університетським автобусом на свою археологічну практику. Вони оглядатимуть рештки броньованих монстрів, які несли смерть, і ми проведемо перше заняття з археологічної практики. Встановлюватимемо, вибираючи рештки із попелу, кому належала БМП, ким і за допомогою чого вона була спалена. Відібрані тоді зразки тепер зберігаються на полиці в НДЛ археології і, мабуть, одного дня займуть місце в музеї. А я, дивлячись на них, згадуватиму, як і завдяки кому опинився на тому місці.

Перед Махнівкою Віктор Олександрович показав мені місце, де має бути городище, і сказав, що було б добре провести тут розкопки

наступного літа. У Махнівці ми відвідали таємниче підземелля із замуrowаними ходами «до Бердичева». Вони виявилися під сучасним магазином, власник якого і був екскурсоводом. Обговорили плани дослідження підземель, і я пообіцяв звернутися за консультаціями до фахівців. Розкопки відклали на осінь, до вересня треба було укомплектувати все потрібне для таких робіт. Щоправда, наприкінці літа власник підвалів спробував їх сам покопати, щось пішло не так, їх підтопило, відтак плани дістатися Бердичева під землею довелося відкласти на майбутнє. Але було цікаво.

А далі, петляючи польовими дорогами, якоюсь жахливою бруківкою, ми під'їхали до палацу над ставком, але вже з іншого боку, згори. Там на нас чекали люди з ключами, які відкрили будівлю. І разом ми почали обходити маєток. Через портик із чотирма гранітними колонами увійшли до головного приміщення. Виборча дільниця з 2019 року зустріла нас нерозібраними кабінками для голосування, стосами паперів і стендом «Герої-односельчани». Кінозал, бібліотека зі стелажами і рештками картотеки, розсипаної на підлозі. Віктор Олександрович оглядав усе хазяйським оком та ділився планами: отут можна зробити музей, тут будемо проводити концерти. І вірилося, що так неодмінно буде, із часом.

Обійшли споруду зовні, оминаючи «мальовничі» зарослі бур'янів, які пробилися крізь асфальт. Підійшли до тієї частини палацу, яку тиждень тому споглядали знизу, від ставка. Тут пішла розмова про те, які двері та вікна слід закрити від негоди, аби запобігти подальшій руйнації палацу. Зайшли всередину прибудови, піднялися на другий поверх. Спустошення страшенне, все, що не прибите, було відірване і вкрадене хазяйновитими відвідувачами. Із цікавістю оглянули рештки стендів з історії села Мала Клітинка, переступивши через розбиту скляну вивіску «Музейна кімната». Пройшли на горище, а потім, присвічуючи телефонами, заглянули до підземелля.

Коли вийшли на сонечко, то обговорили, як можливо тут організувати експедицію, що треба зробити. Потім знов полізли в хащі, де господарі показали нам рештки спаленої стайні-школи-клубу. *«І це теж треба трохи розчистити та подивитися, що там»*, — дав завдання Віктор Олександрович. Далі спустилися до меморіалу, оглянули вкриту

шаленою кількістю шарів фарби фігуру воїна-визволителя та вицвілі пластикові вінки біля її підніжжя: «Добре було б якось розчистити цю фарбу. Подумайте, як це зробити і які будуть потрібні інструменти». Зазираючи у вікна покинутої їдальні, до зруйнованого колодязя, обговорили, де брати воду.

Повертаючись до Києва, знову говорили про археологію і те, що можна зробити з палацом, що треба облаштувати для успішної роботи, яке потрібно придбати спорядження. На КПП у Святошині дісталися вже надвечір, коли на в'їзд до Києва вже вишикувалася довжелезна черга машин. Поїхали вздовж них вільною смугою. І нас пропустили поза чергою, почувши від Віктора Олександровича пароль на цей день. Він все ще залишався на службі у ТРО, отримуючи щодня необхідну для безперешкодного пересування інформацію. На прощання він попросив якомога швидше підготувати довідку стосовно палацу та перелік обладнання, необхідного для експедиції.

Вже шостого червня пішов у роботу наказ щодо експедиції. А на місці робіт висадився «десант», який отримав від ректора цілу низку завдань. Від прибирання приміщень та закриття щитами вікон до спорудження душевої та туалету. Коли ми прибули до експедиції 17 червня, все було зроблене, і за дверима на вході на нас чекав навіть бензиновий генератор, не кажучи вже про зазначене у списку обладнання.

Експедиція також отримала Старлінк, а з нами приїхав фахівець, який його налаштував і навчив одного з практикантів, як працювати з обладнанням. З'явилися місцеві електрики, які за кілька годин вирішили проблеми зі світлом. В усьому відчувалося чітке керівництво з боку Віктора Олександровича. Небагато можу пригадати за 50 років експедицій такої продуманої, ефективної та потужної організаційної підтримки.

Наступного дня після прибуття зайнялися розчисткою території, а у другій половині дня дочекалися в гості Віктора Олександровича. Він прибув не з порожніми руками. Усе почалося із встановлення прапора над входом у палац і завершилося привезеними ним шашликами у кількості, що її вистачило на два десятки учасників експедиції.

При цьому він заходився керувати процесом приготування шашликів (шампури він теж завбачливо привіз), і в цьому процесі було

зроблено досить вагоме відкриття, яке стосувалося історії палацу. На цеглі, яку почали збирати у траві, для того щоб викласти місце для встановлення шампурів, виявилися... рельєфні клейма. Їх вивчення відклали на наступний день, аби наукові дискусії не завадили процесу готування.

Біля вогнища зібралися всі. Вимостили сидіння: хтось приніс лавку, хтось примостився на складених піддонах, хтось на пеньках. Усе почалося зі спогадів про експедиції: Віктор Олександрович пригадав свою практику під час навчання. А шашлики... (і те, що «виставити» їх має керівництво) — це давня традиція.

А потім хтось із студентів запитав про щось у Віктора Олександровича, і той став оповідати історію свого життя: як вчився, вчителював, як став заступником міністра, пояснюючи кожен крок, кожную подію, людей, які були причетні до того всього. Він розповідав про своє життя з певним підтекстом, так, щоб кожен із студентів міг зрозуміти: якщо захочеш, працюватимеш як слід, то й у тебе може все вийти. Розповідав, як людина може «зробити себе сама», підтверджуючи кожне слово власним прикладом.

Потім переключилися на давню історію та археологію, «пройшлися» ланцюжком подій від трипільців до Русі. Проговорили, якою буде тема статті, над якою ми працювали, та розділу в майбутній книзі (про них поговоримо у наступному розділі). Про що найменше згадували того вечора біля

вогнища, то це про війну, яка здавалася такою далекою. Небо, зорі, тиша, палає вогонь — але десь вона тривала, ця війна.

Історія досліджень палацу та їх результати досить докладно описано у нашому звіті, з яким може ознайомитися кожен бажаючий². 30 червня я відправив Ректору коротку версію звіту та свої пропозиції щодо виходу палацу. Він і справді може стати «чудовою базою для проведення різних видів практик, зокрема археологічної». У серпні Віктор Олександрович сказав, що справа вже дійшла до юридичних аспектів аренди палацу, а він уже почав збирати експонати для майбутнього музею, який там обов'язково має бути.

Ось так історія з палацом не лише відкрила для мене мальовничу Вінниччину, але й Людину, завдяки якій це відкриття сталося.

«ЗАБОРОНИТИ РАШИЗМ»

Перший обмін думками з Віктором Олександровичем щодо видання (назва тоді мені була ще невідома) відбувся у другій половині квітня. Тоді надіслав йому матеріали, які стосувалися історичного та правничого аспектів. Перші ж робочі онлайн-засідання авторського колективу під головуванням ректора, на які мене запрошували, відбувалися вже у травні. Тоді ж я надіслав йому свою частину тексту, яка увійшла потім до спільної статті у «Світогляді»³ та відповідного розділу «Заборонити рашизм»⁴.

Дуже цікавий обмін думками стосовно того, як слід цей розділ викласти, відбувся під час виїзного засідання ректорату 27 травня. Просто в дорозі, в автобусі у нас з Віктором Олександровичем відбулася дискусія стосовно цивілізаційного підходу до розгляду давньої історії України. Він схвально висловився стосовно концепції Тойнбі, але «пройшовся» по його уявленням стосовно сторінок з історії України.

² Відейко М. Ю., Рудь В. С. ЗВІТ про історико-архітектурні дослідження палацу у с. Мала Клітинка 2022 року. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/42828/1/M_Videiko_Zvit_Klitinka_2022_FSGN.pdf

³ Огнев'юк В. О., Відейко М. Ю. Історичний досвід української цивілізації. Світогляд. 2022. № 4 (96). С. 2–19.

⁴ Заборонити рашизм / В. Огнев'юк, В. Андреев, В. Брехуненко, М. Відейко, Б. Гуменюк та ін. ; за заг. ред. В. Пискун. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2023. 252 с

Тут між нами було повне порозуміння. Домовилися, що зроблю короткий виклад давньої історії України — до епохи Русі, щоб він міг працювати над своєю частиною тексту.

Обговорювати історичні питання з представником цеху філософів (але істориком за освітою) було дуже цікаво. З мого боку тут було знання деталей, з протилежного — їх розуміння та осмислення у «глобальному» контексті. Шкодную, що подібна розмова не відбулася раніше.

Далі діалоги відбувалися вже у режимі онлайн. У липні я отримав від нього текст розділу, який мав стати спільним. У відповідь відправив для прикладу виклад частини давньої історії на прикладі трипільської культури. Відповідь була лаконічною: «Чекаю на продовження». Завдання було не з простих — втиснути давню історію країни за останні сім тисяч років у два десятки сторінок та ще й з посиланнями на літературу та джерела. Але це вдалося. 19 липня отримав коротке повідомлення: «Дякую. Починаю читати».

За тиждень текст був прочитаний і я отримав додаткове завдання — коротенько пояснити історію походження Русі в тому вигляді, як її бачать сьогодні археологи та історики в Україні⁵. Відповідь отримав того ж дня — усе було вставлене на місце і припасовано до частини тексту, написаної Віктором Олександровичем.

Обговорення в електронному листуванні цієї версії було інтенсивним та діловим. Усе було завершено вже 26 липня. А 28 серпня я отримав від ректора верстку цього тексту у вигляді статті у журналі «Світогляд». Два місяці для такого тексту, мушу сказати, — це добрий темп роботи. Уже на початку осені стаття була презентована в Університеті.

Однак робота над текстом для книги тривала. Те, що було добре для журналу, в цьому випадку вимагало, як любив казати Віктор Олександрович, «шліфування». Пішла вже редакторська робота, коли оцінювався з точки зору точності / потрібності ледь не кожен абзац,

⁵ Лист від 19 липня.

Добрий день, Михайле Юрійовичу! Дякую за ретельне доопрацювання тексту. Вніс незначні корективи. Прошу уважно подивитися перехід до Київської Русі. Як на мене, потрібно удосконалити..

кожне посилання⁶. Зверніть увагу на час відправлення листа — 0.45, що дає уявлення про те, коли йшла творча робота над текстом.

Це було останнє наше листування щодо редагування тексту розділу. Подальші правки та редагування довелося вносити вже самому. Розділ увійшов до задуманого Віктором Олександровичем науково-публіцистичного видання «Заборонити рашизм». Презентація видання відбулася на початку 2023 року.

НЕЗАВЕРШЕНІ ПРОЄКТИ

Не всі плани вдається втілити так, як це уявлялося початково. Приміром, навесні — на початку літа точилися розмови про структурні перебудови в зв'язку зі змінами, які відбувалися в Університеті. Зокрема йшлося про створення кафедри археології на базі НДЛ — кафедри археології та давньої історії. Влітку відповідне рішення було прийнято на Вченій раді. На Факультеті суспільно-гуманітарних наук (колишньому історико-філософському) ця кафедра почала працювати з 1 вересня. Так Віктор Олександрович, наскільки я розумію, втілив свою давню задумку, виголошену при створенні НДЛ археології ще 2015 року.

Однак організаційні заходи це одне, а наповнення назви змістом виявилось складнішим. Це був той випадок, коли наповнення могла спрямувати належним чином лише та людина, якій належав задум і яка уявляла, як саме його втілюватиме. Однак двох місяців для цього було явно замало. У жовтні почалися атаки дронів і ракетні обстріли, слід було думати про те, як організувати поточний навчальний процес.

⁶ Листування від 29.09. 0 год 45 хв.

Добрий день, Михайле Юрійовичу! У нашому матеріалі до книги є декілька проблем, які потрібно усунути. Перша. У тексті є цитата А. Кримського (не пригадую, щоб я її ставив) без посилання. Друга. Оскільки нині самоцитування не вітається, як Ви ставитеся до заміни цих посилань? Можливе їх зняття та перефразування, оскільки Ви співавтор? Прошу розглянути.

Добрий день, Вікторе Олександровичу, стосовно цитати Кримського — чи є вона критичною? Може, її можливо зняти взагалі або ж замінити на іншого авторитетного автора з подібними твердженнями і відповідне дати посилання? Стосовно самоцитування згоден, цілком у більшості випадків можлива заміна на колективні праці. Я цим оперативно займаюся.

Добре запам'яталася остання восени Вчена рада Університету в офлайн-режимі, коли її учасники спустилися в бомбосховище і там продовжили свою роботу. Віктор Олександрович вів засідання так, ніби нічого особливого не відбувається: *«Так, Михайле Юрійовичу, готові виголосити результати роботи лічильної комісії?»*. І засідання тривало.

У середині жовтня зі мною зв'язалися представники організації, яка планувала проводити зйомку археологічних пам'яток з дронів. Проект виглядав доволі цікавим, і, щоб узаконити співпрацю, ми домовилися про те, що вони надішлють лист на ім'я ректора. Перемовини стосовно листа припали на 20 жовтня. Однак цей проект до Віктора Олександровича вже так і не дійшов.

Кожен з проектів, згаданих на цих сторінках, — це тепер ще й сторінка спогадів про людину, яка їх ініціювала та була рушійною силою, надійною підтримкою у здійсненні. І щоразу, коли відбуватиметься «Київська сторожа» чи практичні заняття з археології на подвір'ї біля навчального корпусу, коли перебиратиму цеглу із клеймами з палацу біля Малої Клітинки, переглядатиму фото з «виїзного ректорату», згадуватиму про це. Бо є речі, про які варто пам'ятати і про які варто залишити згадку.